

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ КНИГОВИДАНЬ В УКРАЇНІ: КОНТЕКСТ ВЗАЄМОДІЇ ЧИТАЧІВ З КНИЖКОЮ

DEVELOPMENT TRENDS OF MODERN CHILDREN'S BOOK PUBLISHING IN UKRAINE: THE CONTEXT OF READERS' INTERACTION WITH THE BOOK

У статті розглянуто актуальну проблему розвитку дитячих книговидаць в Україні для молодших школярів у ХХІ столітті.

Проаналізовано сучасні наукові дослідження еволюції дитячих книжок; виокремлено сучасні напрями розвитку та трансформаційні процеси у галузі книговидаць для дітей. Розкрито особливості нових типів і видів традиційних паперових та електронних дитячих книжок за змістом, формою, тематикою, авторською приналежністю, способами взаємодії дитини з текстом, у т.ч. видаць, які інтегрують у собі класичний і цифровий формати. З'ясовано сутнісні характеристики вімельбухів, коміксів, книжок у форматі щоденників, листів, літератури нон-фікшн, двомовних, аудіо-книжок, книжок з доповненою реальністю та ін.

Зроблено посиленний акцент на потенційних можливостях зазначених типів видаць урізноманітнювати способи і форми взаємодії учнів з текстом, дитячою книжкою, позитивно впливати на розвиток читацьких мотивів, різних аспектів читацької діяльності дітей. На прикладах книжок з аудіосупроводом показано їх потенціал сприяти розвитку аудіативних умінь, різних видів пам'яті, механізмів зорового сприймання, тактильних відчуттів, становленню окремих складників навички читання.

Обґрунтовано, що дитячі книжки з доповненою реальністю – AR-технології з анімованими зображеннями, музичним супроводом, цікавими іграми спонукають читачів-молодших школярів до ознайомлення із сюжетом творів у повному обсязі, а створені до книжок розмальовки – збірки контурних малюнків на основі ілюстрацій, цікаві розвивальні завдання за змістом творів мають позитивний вплив на розвиток творчих здібностей, творчої уяви, дрібної моторики рук дитини, сприяють глибшому проникненню у сюжетну канву твору.

Значну увагу у статті зосереджено на особливостях читачів-молодших школярів в умовах їх активної взаємодії із сучасними цифровими технологіями; висвітлено як позитивні, так і негативні чинники такої взаємодії.

Ключові слова: дитячі медіа; еволюція дитячих книжок; сутнісні характеристики нових книговидаць; молодші школярі; особливості сучасних читачів; форми взаємодії з текстом, дитячою книжкою.

The article examines the current problem of the development of children's book publishing in Ukraine for younger schoolchildren in the 21st century.

Modern scientific research on the evolution of children's books is analyzed; modern directions of development and transformational processes in the field of book publishing for children are highlighted. Features of new kinds and types of traditional paper and electronic children's books are revealed in terms of content, form, subject matter, authorship, methods of interaction of the child with the text, including publications that integrate classic and digital formats. The essential characteristics of vimelbukhs, comics, books in the format of diaries, letters, non-fiction literature, bilingual, audio books, augmented reality books, etc. have been clarified.

The article emphasizes the potential of these types of publications to diversify the ways and forms of students' interaction with the text, the book, to positively influence the development of reading motives and various aspects of children's reading activities. The examples of books with audio accompaniment show their potential to promote the development of auditory skills, various types of memory, mechanisms of visual perception, tactile sensations, and the formation of individual components of reading skills.

It is substantiated that children's books with augmented reality – AR-technologies with animated images, musical accompaniment, interesting games encourage younger school readers to familiarize themselves with the plot of the books in full, and coloring books created to accompany the children's books – collections of outline drawings based on illustrations, interesting educational tasks based on the content of the texts have a positive effect on the development of creative abilities, creative imagination, fine motility of the child's hands, contribute to a deeper penetration into the plot of the book.

Considerable attention is focused in the article on the peculiarities of the readers-younger schoolchildren in the conditions of their active interaction with modern digital technologies; both positive and negative factors of such interaction are highlighted.

Key words: book publishing for children; evolution of children's books; essential characteristics of new publications; younger schoolchildren; features of modern readers; forms of interaction with the text, children's book.

УДК 82.0.09+372.41
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.11>

Мартиненко В.О.,

канд. пед. наук, ст. науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти імені О.Я. Савченко
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У схваленій цьогогоріч Кабінетом міністрів України Стратегії розвитку читання на період до 2032 р. «Читання як життєва стратегія» визначено пріоритетним «підхід до підтримки українського автора та національного виробника українськомовної книжкової продукції, створення належних умов для розвитку книжкового ринку як важливого елемента національної безпеки та національних інтересів України» [15]. Особливої актуальності

ця теза набуває у ХХІ столітті, де спостерігається відчутне зниження інтересу до книжки, до читання у дітей і дорослих.

Читацька діяльність учнів у початковій школі – базовий компонент освіти, під час якого формуються основні уміння й навички, від яких залежить успішність подальшого навчання. Сприйняття читання в дитинстві має вирішальний вплив на частоту читання у дорослому віці. Рівень становлення читацької компетентності учнів, звички і потреби

у щоденному читанні нерозривно пов'язані з розвитком дитячих медіа українських та зарубіжних авторів, - якісних різножанрових видань у різних форматах. Надзвичайно важливо, щоб дитяча література сьогодення задовольняла та враховувала потреби, читацькі запити і пізнавальні інтереси сучасних читачів, стимулювала їх до читання як свідомої та регулярної практики для дозвілля, навчання, розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальні питання функціонування, тенденції розвитку сучасної дитячої книги та книговидання в Україні, національної бібліографії та статистики друку є об'єктами досліджень багатьох робіт українських науковців.

Так, теоретико-практичні висновки щодо українського дитячого книговидання, обґрунтування нових підходів до створення й випуску дитячих книжок; основні кількісні та якісні тенденції формування їх репертуару, культуру тексту дитячого видання, характеристику сучасної дитячої книжки в українському соціумі в аспекті її національної специфіки знаходимо у фундаментальних працях Е. Огар [11–12].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Папуша теоретично обґрунтувала дитячу літературу з допомогою наратологічних категорій темпоральності, та модальності, зробила аналіз розповідного дискурсу творів українських і зарубіжних письменників з погляду базових концептів літератури (автор, текст, читач) [13].

Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури, кризи дитячого читання, посилення уваги до редакційно-видавничої підготовки книжок до друку були предметом уваги у наукових публікаціях О. Литвиненко [5–6]. Проведене дисертанткою О. Петренко дослідження обліку друку дитячих книг на основі бібліографічних даних та облікових документів у аспекті вивчення державної статистики друку й дитячого книговидання на теренах України, слугує вагомим підґрунтям для подальших розвідок з української книжкової культури модерного та постмодерного періоду [14].

Дослідники О.Бойчук [1], А. Ємець [3] зосереджують увагу на ґрунтовному аналізі тенденцій розвитку та тематичному наповненні сучасної дитячої літератури, що входить до кола читання дітей. Нові різновиди дитячих паперових видань (вімельбухи, комікси), які порівняно недавно з'явилися на книжковому ринку України, досліджували у своїх роботах Н.Косьмацька А. Єфремова, М. Лавренюва, Т. Чикалова.

Роботи Е. Огар, С.Шевчук, М. Вернигори, О. Петренко актуалізують надзвичайно важливі питання вимог до змісту текстів дитячих книжок, їх мовленнєвого оформлення, мовних особливостей спілкування автора з читачем-дитиною,

теоретичних та практичних аспектів художнього оформлення дитячих видань з урахуванням можливостей сприймання книги читачами різних вікових груп. Як зазначає дослідниця Н. Вернигора, «Дитяча аудиторія – це особливе дискурсивне співтовариство, що має притаманну лише йому мову спілкування, межі комунікативного сприйняття, що базується на потребі індивідуальної соціалізації та необхідності отримання нових знань про світ» [2; с. 118].

Актуальність робіт цих авторів посилюється у зв'язку з ускладненням останніми роками сучасних текстів для учнів у порівнянні з текстами ХХ століття. Ускладнився їх лексичний склад, що пов'язано з розвитком мови, складнішими стали синтаксичні одиниці, збільшився обсяг інформації, що вимагає більших часових затрат на їх осмислення та інтерпретацію читачами. Для багатьох сучасних молодших школярів під час читання незнайомими виявляється значна частина слів навіть з числа загальнонавчованої, нейтральної лексики. Аналіз дитячих паперових медіа засвідчує також про непоодинокі випадки недотримання гарнітури шрифту, якості паперу, друк тексту на кольоровому фоні, що є неприпустимим для книжкових видань цієї вікової категорії читачів.

Початок ХХІ ст. ознаменувався відчутною трансформацією дитячих книжок, яка внесла зміни до форми презентації змісту дитячих видань, їх функціонування у сучасному соціумі, посилила роль електронних видань, інтерактивних книг для дітей в Україні, книжок, що містять технології доповненої реальності. Дослідження сутності таких видань, що базуються на використанні новітніх технологій, характеризуються мультифункціональністю представлення інформації, їх класифікація та перспективи розвитку, відображено у монографіях Н. Колесник, Е. Огар [7, 11], статтях В. Теремка, О. Литвиненко, Н. Єфімової, М.Женченко [4], А. Бесараб, М. Гресько та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри активізацію в останні роки досліджень щодо еволюції дитячих книговидань в Україні, недостатньо вивченими залишаються питання їх психолого-педагогічного потенціалу у контексті розвитку читацької діяльності молодших школярів та урізноманітнення форм взаємодії з ними учнів.

Формулювання цілей статті: проаналізувати тенденції розвитку у ХХІ столітті дитячих класичних, а також видань з використанням цифрових технологій для молодших школярів; вивчити їх психолого-педагогічний потенціал під кутом зору нових способів взаємодії дитини з текстом, розвитку різних аспектів читацької діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У цифрову інформаційну добу спостерігаємо становлення

нового типу читача-молодшого школяра і пов'язані з цим тенденції розвитку дитячих медіа.

Збільшення питомої ваги комунікативних контактів сучасних школярів з мультимедійними засобами висвітлили позитивні і негативні чинники, пов'язані з читацькою діяльністю учнів. Так, багатьох сучасних дітей характеризує багатозадачність – здатність одночасно або паралельно виконувати кілька дій (наприклад, читати і слухати музику), але таке читання зазвичай буде поверховим, фрагментарним [8].

Активна взаємодія дітей з електронними засобами позначилася на темпоритмі дітей, особливостях сприймання візуальної інформації; сприяла розвитку умінь і навичок роботи з невербальним матеріалом. Діти миттєво схоплюють і усвідомлюють зміст невербальної інформації на моніторі комп'ютерів, планшетів, гаджетів, уміють швидко переключатись, сприймаючи розрізнені смислові фрагменти, виявляють високу швидкість оброблення інформації. Такі читачі потребують постійної інноваційності у всьому, що їх оточує.

Водночас постійна і тривала взаємодія учнів з електронними медіа ресурсами призвела до інформаційного перевантаження дітей, зниження у них обсягів робочої пам'яті, різних властивостей уваги, істотне скорочення обсягу змісту тексту, який сприймається за одиницю часу, негативно відобразилася на розвитку зв'язного мовлення дітей.

Внаслідок щоденної взаємодії дітей з екранними технологіями, механізми зорового сприймання учнів призвичаюються до «співпраці» з яскравим, емоціогенним візуальним рядом, розмаїттям фарб, стрімкою зміною кадрів, картинок і т. ін. Натомість читання/розуміння лінійних текстів на паперових носіях, у т.ч. дитячих книжок, які потребують уваги і зосередження, відстеження розвитку сюжетної лінії, розуміння логічного взаємозв'язку між епізодами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, вчинками персонажів тощо викликає у дітей значні труднощі.

Вплив екранних технологій негативно позначився і на розвитку у молодших школярів технічної сторони навички читання. Наші дослідження показують, що 15–20% учнів 3–4 класів застосують покладовий спосіб читання, чимало дітей, з числа тих, що читають словами, роблять між ними тривалі паузи, що уповільнює процес сприймання тексту, негативно позначається на якісних характеристиках його розуміння [10; с. 38].

Як засвідчує практика, сьогодні більш затребуваними серед школярів 1–4 класів, які мало читають, є дитячі книжки з короткими текстами на сторінці і значним його візуальним супроводом. До слова, раніше такі дитячі видання користувалися попитом переважно серед учнів 1–2 класів.

Водночас варто зазначити, що за великим рахунком читання не зникло з життєдіяльності молодших школярів. Воно стало іншим: прагматичним, інформаційним, більш мотивованим, індивідуалізованим. Наприклад, діти з цікавістю прочитають той чи інший твір, якщо будуть розуміти, для чого це їм потрібно.

Серед трансформаційних процесів у сфері читацької діяльності досить помітною є зміна в розвитку читацьких інтересів молодших школярів з числа тих, які систематично читають книжки. Такі читачі – більш ерудовані, орієнтуються у змісті і тематиці сучасних книжок, усвідомлено формулюють свої читацькі запити у бібліотеці. Вони, наприклад, надають перевагу книжкам, які сьогодні користуються найбільшим попитом серед одноліток не лише в Україні, а й у світі (наприклад, серії дитячих видань письменників Д. Роулінг, М. МакДональд, Д. Кінні, Т. Парвелла, книжки Д. Стронга, Р. Дала, Г. Касдепке, У. Старка та інших. Зазначимо, що окремі з них (напр., твори Д. Роулінг, Д. Кінні) більшою мірою адресовані учням середнього шкільного віку, але їх висока популярність серед дітей світу є значним стимулом для читання і молодшими школярами нашої країни.

У сучасних дітей збільшилась питома вага читання інформації з екрану. Така модель читання має свої особливості, порівняно з традиційним. У цьому процесі по-іншому діють механізми зорового сприймання й уваги. На жаль, у сучасних дослідженнях ми поки що не знаходимо розроблених кваліфікованих методик з навчання учнів читання екранних текстів.

Новітні трансформаційні процеси у сфері інформаційних та цифрових технологій неминуче вплинули на книжковий світ, де сьогодні переглядаються фундаментальні закони, за якими протягом багатьох століть функціонувала паперова книжка. У медійному просторі в останні кілька десятиліть точаться активні дискусії про те, що «епоха Гутенберга» залишається в минулому: традиційні паперові видання витісняють їх електронні аналоги.

Чи справді доля класичних видань у «цифрову» добу виглядає так песимістично? Розглянемо детальніше, які зміни за формою і змістом протягом останніх десятиліть відбулися у сфері дитячих видань. Для означення концепту «дитячі видання» – незалежно від їхнього матеріального втілення (класичні, паперові, цифрові) – відома дослідниця Е. Огар, пропонує використовувати як родовий узагальнений термін «дитячі медіа», розуміючи під ним сукупність понять «дитяча книжка», «дитячий журнал», «дитяча газета», «дитячий Інтернет-ресурс» [8].

Сучасна книжкова індустрія враховує інтереси «цифрових» дітей, готуючи для них видання все більш інтерактивні, розширюючи при цьому їх функції і можливості. Серед видань дитячої

літератури XXI століття помітною тенденцією є переважаєння у їх змісті візуальної інформації над вербальною.

Окремо зупинимо увагу на різновидах таких дитячих видань, які порівняно недавно з'явилися у сегменті дитячої літератури в Україні і досить швидко стали дуже популярними серед юних читачів. Йдеться про *комікси (мальюписи) та вімельбухи*.

Комікси або мальюписи – дитячі видання, у яких превають на сторінках малюнки з мінімальним текстом або відповідними скупими коментарями, візуальний послідовний ряд яких створюють певну зв'язну розповідь. Назва походить від англійського «comic» – «кумедний». Перші українські мальовані історії для дітей з'явилися після 2010 року у вітчизняних дитячих журналах «Барвінок» та «Пізнайко». До цього періоду діти послуговувалися перекладними історіями із зарубіжних видань. Сьогодні все активніше почали з'являтися книжки коміксів для молодших школярів українських авторів. Зазначимо окремі з них: Юліта Ран (Юлія Тараненко) «Пес Патрон і шкарпетковий монстр»; Роман Крижанівський «Герой Горобець», «Книголюбчики» та ін.; Т. О. Клапчук – серія книжок-коміксів «Коти-захисники UA».

Малюнки з наскрізним сюжетом у таких книжках допомагають дітям пізнавати світ; вони завжди захопливі: мають цікавий, динамічний сюжет із несподіваними поворотами. Комікси легко сприймаються, вони дуже грамотно побудовані, завдяки чому утримують увагу читача до останньої сторінки. Сприяють збагаченню словникового запасу дітей, розвитку уяви й фантазії. Важливим позитивом коміксів є те, що вони пробуджують уяву читача засобами домислювання, що допомагає розвивати творчі здібності дитини, виховувати креативну особистість, навчати її мислити і вибудовувати сюжетну лінію. У деяких випадках вони підсилюють ефект сюжету, а в інших — пояснюють зображення.

Вімельбухи у перекладі з німецької мови означають «книжки, що миготять». Серед особливостей видань таких книжок, як і коміксів, можна виділити мінімум тексту, максимум ілюстративного матеріалу; великий формат видання; яскраві деталізовані ілюстрації, можливість щоразу вигадувати нову історію, одночасне розгортання сюжетних ліній і т. ін. Вони призначені передусім для спільного читання-розглядання дітей і дорослих. Покликані сприяти розвитку пам'яті дитини, концентрації уваги, формуванню візуальної грамотності, умінь виділяти головне, стимулювати творчу уяву і т. ін. Мусимо визнати, що в Україні переважають вімельбухи зарубіжних авторів та ілюстраторів. Наші видавництва роблять перші кроки в освоєнні технології підготовки такого виду видань для дітей.

Як бачимо, позитивний вплив вищезгаданих видань на розвиток різних якостей особистості дитини є очевидним. Водночас надзвичайно важливо, щоб тематичні й жанрові уподобання читачів-молодших школярів не обмежувалися книжками такого типу і формату. Постійна взаємодія з лише такими виданнями може призвести до спрощеного сприймання інформації, і в підлітковому віці діти матимуть труднощі у засвоєнні змісту значних за обсягом лінійних навчальних текстів, наприклад, з літератури, історії, географії та ін..

Серед розмаїтого світу дитячих книжок XXI століття варто виокремити видання у форматі щоденників, листів, у яких персонажі розповідають цікаві історії про самих себе, своє дозвілля і навчання, пригоди, що з ними трапляються. Вони користуються популярністю у дітей. Не останню роль у цьому відіграє невеликий обсяг логічно завершених «міні-сюжетних» історій із сучасного життя персонажів. Враховуючи зниження концентрації уваги учнів під час читання лінійних паперових текстів, формат листів, щоденників, приваблює дітей, почасти перетворюючи процес читання в творчість. Варто також зазначити інтерактивний характер таких книжок, посилення у їх змісті діалогової взаємодії дитини-читача з текстом твору, його героями. Наведемо приклади таких видань українських та зарубіжних письменників: К.Єгорушкіна «Мої вимушені канікули»; В. Терен «Миша, яка пише листа до Парижа»; Іан Вайброу «Капосна книжка Малого Вовчика»; Джеф Кінні «Щоденник слабака»; Ульф Старк «Мій друг Бофало, Біл і я»; Ліз Пічок «Чудовий світ Тома Гейтса»; Тімо Парвела «Елла та друзі», Торіс Шемблін «Щоденник Вишеньки» (у 2-х книгах): «Завмерлий зоопарк», «Таємнича книга») та ін.

Після подій на Майдані, початку збройного конфлікту на Сході нашої країни у 2014 році, а також повномасштабної російсько-української війни книжковий ринок активно відреагував на ці події. З'явилося чимало творів українських письменників у т.ч. для молодших школярів на зазначену тематику, які мають неоціненний вплив з погляду трансляції у них та набуття учнями досвіду національно-патріотичного виховання. Наприклад, Г. Кирпа «Мій тато став зіркою»; Марія Чумарна «Періто»; Мар'яна Савка «Залізницею додому»; К.Єгорушкіна «Мої вимушені канікули», Оля Русіна «ТОР – тракторець, що тягне танк»; Т.Стус «Таємні історії маленьких і великих перемог»; Катерина Тихозора «Дім»; Володимир Чернишенко «Битва за місто»; Віталій Запека «Полінка» та ін.

Шкільна практика показує, що діти-читачі молодшого шкільного віку досить чутливо реагують на соціально-політичні події, які відбуваються в нашій країні. Так, вивчення нами читацьких інтересів учнів у цей період дало змогу виявити

підвищений попит у дітей на літературу героїко-патріотичної, історичної тематики.

Сучасний глобалізований світовий інформаційний та культурний простір активізував підвищений інтерес до вивчення іноземних мов у здобувачів освіти. На книжковому дитячому ринку України все частіше почали з'являтися видання двомовних книжок – книжок-білінгвів. Такі книжки для дітей уможливають читання текстів паралельно українською, англійською чи іншою іноземною мовою. Вони стають досить популярним явищем, адже дають змогу залучати юних читачів до нового мовного середовища, розширювати їхній словниковий запас іншомовною лексикою.

Активного розвитку в Україні останніх десятиліть зазнала *література нон-фікшн для дітей*. Нон-фікшн у дослівному перекладі з англійської означає «не вигадка». Сьогодні цим словом можна назвати практично всю нехудожню літературу. Дослідженням цього різновиду дитячих медіа, зокрема питаннями їх використання в закладах дошкільної освіти, вивченням прийомів розвитку читацької уваги під час сприймання учнями текстів такого виду займалися науковці С. Кондратюк, С. Фіялка та ін. [9, 16].

Дитячий нон-фікшн – це видання пізнавального характеру, які диференціюються на такі різновиди: науково-художні, науково-пізнавальні, довідкові. Для дітей – це особливий виклад змісту, який органічно поєднує у собі реальні наукові факти, події, явища і художній вимисел у доступній і цікавій формі для юних читачів. Варто зазначити, що дитяча пізнавальна література для дітей видавалася в Україні і в попередньому столітті. Водночас більшу питому вагу у цьому сегменті займали перекладні видання книжок, енциклопедій, довідників тощо. Відомими українськими авторами науково-художньої літератури для молодших школярів були Ю. Старостенко, О. Копиленко, А. Давидов, П. Утевська, Л. Воронина, А. Григорук та інші.

На початку XXI столітті інтерес до такої літератури у дітей значно зріс. Досить швидко український книжковий ринок наповнився пізнавальною літературою для читачів дошкільного, а також молодшого шкільного віку з різних галузей знань. У першу чергу увагу дітей привертав зовнішній вигляд таких книжок: великий формат, яскраві ілюстрації і мінімум тексту. Але не лише це.

Як ми вже зазначали вище, під впливом інтенсивного розвитку інформаційних технологій змінювалися і самі діти-читачі та їхні читацькі інтереси. У значній частині дітей – активних читачів спостерігалося прагнення до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, розширення свого світогляду, амбітні установки стати у майбутньому знаменитими, успішними людьми. У читацькій діяльності таких учнів відчутно вирізняв інтерес до пізнавальної літератури, із змісту яких школярі

одержували цікаву інформацію, різні факти про дітей – майбутніх видатних постатей різних країн світу, а також відомості про великих українців, імена яких примножили славу нашої країни у світовому масштабі. Це такі видання: «Життя видатних дітей», «Маленьким про великих», «Видатні особистості: біографічні нариси для дітей»; «Круті знання для пізнання»; Ганна Булгакова «Історії про життя 50 українців та українок», Ірина Барішевська «Жінки, які прославили Україну. (33 надихаючі історії)», Назар Розлуцький «Українці у світі (33 правдиві історії)» та ін. Отже, тут інтерес до читання зумовлений соціально значущими мотивами, пов'язаними з визначенням такими дітьми свого місця у майбутньому житті, ставленням до знань як важливої цінності, прагненням до інтелектуального та фізичного самовдосконалення.

Розмаїття дитячої літератури нон-фікшн останніх років може задовольнити інтереси всіх читачів, які цікавляться пізнавальною інформацією з різних галузей знань. Таким книжкам притаманні інтерактивність, діалогічність, поєднання наукових фактів, соціальних явищ і візуальної гри. Вони написані доступною мовою, у захопливій формі з прекрасним ілюстративним супроводом залучають школярів до цікавого світу наукових відкриттів, спонукають дітей знаходити у тексті прямі і приховані авторські запитання, які потребують обдумування відповідей по ходу читання; самостійно ставити запитання до змісту тексту, прогнозувати його орієнтовний зміст.

Серед розмаїтого світу дитячого нон-фікшн виокремимо лише деякі видання книжок українських авторів, які порівняно недавно вийшли у світ, але вже стали популярними серед читачів-молодших школярів. Це серія книжок Р. Романішин, А. Лесіва «Я так бачу» – все про зір і усе, що з ним пов'язано; «Голосно, тихо, пошепки» – книжка розповідає про звук в усій повноті його проявів; «Куди і звідки» – про рух і мандри не лише людей, а й тварин, рослин, вітру, води, нашої планети і т. ін.; Богдана і Наталі Тихолозів «Франко від А до Я»; А. Гресь «Фінансова грамотність для дітей»; С. Ройз «Книжка сили і перетворень»; К. Кузякіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка»; Ю. Смаль «Цікава хімія: життєпис речовин»; Л. Ра «Щоденник котячих мандрів»; А. Копилової «Червона книжечка».

У «цифрову» добу дитячий книжковий ринок все активніше почав наповнюватися книжками, присвяченими актуальній сьогодні темі онлайн-режиму, взаємодії людини з віртуальним світом. Зокрема, типові ситуації з віртуального та реального життя дітей відображено у книжках вітчизняних та зарубіжних письменників: «Як не заблукати в павутинні» Т. Щербаченко, «Мама по Скайпу» М. Савки, «Федько, прибулець з Інтернету» С. Гридіна, «Тато на зв'язку» Філіпа де Кемметера та ін.

Дитячі письменники, а також книжкова індустрія дуже швидко відреагували на підвищений інтерес дітей до комп'ютерних ігор. Сьогодні на книжковому ринку з'явилося багато видань про подорожі у паралельні світи, космічні подорожі, дитячі детективи, фантастика, фентезі, дитячих книжок, у яких герої – лицарі, розбійники, чудовиська, космічні пірати, роботи, дракони і т. ін.

Цифровізація сучасного суспільства для всіх дійсно стала неминучою реальністю. Як зазначають українські дослідниці М. Женченко, О. Литвиненко, Е. Огар, [4, 5, 11], під впливом докорінних змін у сучасних інформаційних технологіях, паперовий тип соціальної комунікації змінюється і буде змінюватися у майбутньому. Однією з виразних ознак таких змін у сфері дитячих медіа є процес інтеграції традиційних паперових носіїв з новітніми цифровими носіями.

Новим напрямом у видавничій індустрії стало виготовлення електронних версій друкованих видань, а також аудіо книг. Їх сьогодні випускає абсолютна більшість українських видавництв. Серед них: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», видавництво «Старого Лева», «Ранок», «Фоліо», «Клуб сімейного дозвілля», «Аудіо Планета», «Атлантик», «Теза», «Vivat» та ін.

Як показують результати опитування молодших школярів, бесіди з працівниками дитячих бібліотек, останнім часом серед учнів – читачів, особливо 6–8 років, є зростання попиту на дитячі книжки з аудіо- супроводом.

З одного боку, таку тенденцію можна пояснити відчутним зниженням інтересу сучасних дітей до читання чорно-білих сторінок, яке для багатьох є заняттям важким, нецікавим. Це доконаний факт. Крім того, дослідження показують, що сьогодні до 1 класу приходять близько 50% дітей, які мають функціональну незрілість пізнавальних процесів. Зрозуміло, що становлення у таких учнів повноцінної навички читання відбувається із значними труднощами. З іншого боку, в абсолютній більшості дітей цієї вікової групи розвинений природний потужний пізнавальний інтерес до навколишнього світу, бажання щодня дізнаватися про щось нове, цікаве, досі незвідане. Отже, якщо дитині самостійно читати книжки важко або нецікаво, вона задовольняє свої пізнавальні потреби через інші канали сприймання, наприклад, шляхом аудіювання. Зазвичай сприймання змісту тексту на слух не викликає значних фізичних, вольових зусиль, часових затрат.

І тут важливо наголосити, що такий, на перший погляд, ризикований спосіб одержати у майбутньому активного слухача і пасивного, некваліфікованого читача, може мати дуже оптимістичні прогнози щодо розвитку позитивної мотивації до читання у дітей, які роблять перші кроки в оволодінні навичкою читання.

Все залежить від кваліфікованого керівництва дитячим читанням з боку вчителів, батьків, працівників бібліотек. Маємо на увазі відповідний добір дитячих книжок з аудіо- супроводом. Це мають бути невеликі за обсягом, гарно ілюстровані видання, у яких експліцитно (очевидно, чітко) представлені елементи композиційно-логічної структури: заголовки, членування тексту на логічно завершені частини, послідовний розвиток сюжетної лінії, достатня частотність повторюваності ключових слів, понять, термінів, поліграфічне оформлення матеріалу (наприклад, шрифтові виділення, розташування ілюстрацій), актуальний для дитини емоційно-чуттєвий, соціальний досвід, враховувати сучасні пізнавальні, читацькі інтереси, інформаційні запити тощо. Зразками таких книжок можуть бути видання Є. Сольської «Кошеня і Сонечко», «Кошеня і кленовий листок», Г. Меламеда «Найкращий татусь».

Якщо вдало дібрана книжка викликала інтерес, батьки зазначали, що діти, які знали лише літери, з допомогою аудіо-супроводу самостійно вчилися читати цілими словами, застосовуючи багаторазове (до 10–15 разів) звернення до змісту книжки. Наприклад, спочатку дитина кілька разів прослуховувала зміст, потім уважно розглядала ілюстрації, намагаючись зрозуміти, який саме епізод озвучує диктор, далі – запам'ятавши зміст окремих невеликих відрізків тексту, які були розташовані під ілюстрацією, знаходила у них знайомі слова, словосполучення, промовляючи їх разом з диктором, а згодом промовляла(прочитувала) цілі смислові відрізки.

Такий спосіб взаємодії дитини з дитячою книжкою сприяє розвитку аудіативних умінь, різних видів пам'яті (зорової, слухової, тактильних відчуттів), механізмів зорового сприймання, властивостей уваги (концентрація на заданому, стійкість, розподіл, перерозподіл), умінь співвідносити ілюстрації із змістом твору, становленню важливих складників навички читання (читання цілими словами, правильність, виразність, розуміння, темп), позитивних читацьких мотивів, саморегуляції власної діяльності.

Поступово у нашій країні знаходять розвиток і набирають популярності нові види і типи дитячих видань. Вони одержали назву «книжок з доповненою реальністю» або «збагачені книжки» -AR – технології.

Такі книжки являють собою комбінацію класичної друкованої книжки з віртуальними компонентами у реальному часі. У віртуальній і доповненій реальності фізичний і цифровий світ можуть взаємодіяти буквально. Їх можна не лише читати, але і переглядати, інтерактивно діяти в 3D, 4D – форматі на екрані комп'ютера чи смартфона, на які встановлюються спеціальні застосунки-ігри. Як

показують спостереження, інтерактивні видання приваблюють сучасних дітей, які з перших років живуть з гаджетами у руках.

Щоб активувати AR-технології у книжці, дитина наводить екран смартфона на сторінку й отримує анімоване зображення, на якому герої книжок оживають, рухаються чи спілкуються, запрошують зіграти в інтерактивні ігри. Фактично діти одночасно читають історію і проходять гру за щойно прочитаним сюжетом. Крім того, вони можуть робити селфі з героями книжки або записувати відео, де вітаються з одним із персонажів.

До позитивів зазначеного контенту варто віднести і той факт, що українські видавництва станом на сьогодні більшість книжок з доповненою реальністю створюють на основі дитячих творів зарубіжних письменників-класиків, які з кінця минулого століття, на жаль, відчутно втратили свою популярність серед дітей. AR-технології з анімованими зображеннями, музичним супроводом, цікавими іграми спонукають юних читачів до ознайомлення із сюжетом творів у повному обсязі. До окремих книжок видавництва створюють розмальовки з використанням зазначеної технології – збірки контурних малюнків на основі ілюстрацій. Наводимо приклади таких книжок: «Кіт у чоботах», «Попелюшка», «Спляча красуня» Шарля Перро, «Пінокію» Карла Коллоді, «Аліса в Країні див», «Аліса в задзеркаллі» Льюїса Керрола, «Снігова королева», «Дикі лебеді» Ганса Хрістіана Андерсена, «Лускунчик і Мишачий король» Ернста Теодора Амадея Гофмана та ін. Окремо варто наголосити, що поступово на українському книжковому ринку з'являються інтерактивні дитячі видання вітчизняних авторів, наприклад, книга Ірини Громової «Джойки (з мобільним додатком), дитячі видання Антона Хуснутдінова «Нокс. Шлях у невідоме», «Нокс. Крізь свідомість». Перша книжка цього автора – це видання коміксів, у якій всі ілюстрації анімовані: герої оживають, рухаються, розмовляють.

Крім творів художньої літератури, на українському книжковому ринку з'явилися цікаві дитячі енциклопедії з інтерактивними додатками у 3D, 4D – форматі: «Космос». «Чудеса світу». «Дивовижний транспорт», «Монстри океану» та ін.

Друковані видання на компакт-диску, видання з додатком на веб-сайті випускають відомі в Україні дитячі часописи «Пізнайко», «Професор Крейд», «Джміль», «Ангелятко» та ін.

У 2023 році вперше в Україні видавництво «Ранок» випустило в світ дитячу книжку, написану й проілюстровану з допомогою штучного інтелекту. Книжка називається «Хочу на Марс». Під час її створення редактори ставили штучному інтелекту запитання від імені 5-річної дитини, а потім відбирали та редагували їх, оскільки у ШІ досить складна лексика, багато наукових фактів

потребували перевірки. Ілюстрації, згенеровані штучним інтелектом, красиві, яскраві та водночас складні і не відповідають дійсності. За висновками працівників видавництва, штучний інтелект не зможе замінити ані письменників, ані ілюстраторів, якщо розглядати їхню роботу як витвори мистецтва. З іншого боку, потенціал штучного інтелекту може бути продуктивно використаний у галузі освіти та розвитку учнів.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Аналіз дитячих видань перших десятиліть XXI століття, адресованих дітям молодшого шкільного віку, показує, що книжковий ринок активно розвивається під впливом сучасних інформаційних технологій, з урахуванням читацьких запитів та інтересів цієї категорії читачів. У порівнянні з попереднім століттям відчутно урізноманітнилися традиційні паперові дитячі видання за жанровим, тематичним спрямуваннями, змістом, формою, та способами взаємодії з ними сучасних читачів, у т.ч. діалогічної взаємодії школярів з текстом, автором твору. Досить помітною є тенденція видання великоформатних книжок, у яких спостерігається переважання ілюстративного матеріалу над вербальним.

У сучасному глобалізованому інформаційному світі з'явилися електронні видання (електронні копії авторських творів у вербальній, аудіальній, візуальній семіотичних формах, електронні копії традиційних книжкових видань, власне електронні твори, що створені для існування лише в електронному середовищі; дитячі видання з віртуальною та доповненою реальністю, у яких традиційна паперова книжка інтегрована з новітніми цифровими технологіями. У «цифрову» добу зазнали змін і самі діти-читачі. Читання таких дітей стало більш прагматичним, орієнтованим на одержання нової, цікавої, пізнавальної інформації. Чимало з дітей-молодших школярів надають перевагу легкій, розважальній літературі, де домінує ілюстративний матеріал.

Паперові видання, попри песимістичні прогнози окремих дослідників, продовжують жити і ніколи не втратять популярності, передусім, завдяки своєму тактильному потенціалу. Адже дітям, особливо найменшим читачам, дуже важливо тримати книжку в руках і розглядати ілюстрації. Крім того, те різноманіття естетичної, онтологічної, гедоністичної функцій, які виконують високохудожні друковані видання для дітей, електронна книжка забезпечити не може. А сучасні цифрові технології, які сьогодні активно взаємодіють та інтегруються з традиційними друкованими виданнями, сподіваємося, сприятимуть розвитку позитивних читацьких мотивів, поверненню дитячої книжки в активне культурне поле молодших школярів.

Перспективні наукові проблеми досліджень.

Зважаючи на активізацію наповнення дитячого книжкового ринку електронними виданнями, поширенням практики використання в шкільному освітньому процесі електронних підручників, навчальних посібників, варто посилити увагу до наукового обґрунтування та розроблення методики навчання молодших школярів читання текстів з екрану.

В умовах істотного зниження учнів інтересу до читання вимагають ширшого вивчення питання розвитку у дітей позитивних читацьких мотивів, активнішого упровадження у шкільну практику сучасних читацьких стратегій і практик, розроблення прийомів роботи із значними за обсягом текстами для молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук А. Еволюція вітчизняної літератури для дітей. *Науковий вісник Миколівського державного університету імені В.О. Сухомлинського*, 2013, вип. 4.12. С. 24–29.
2. Вернигора Н.М. До проблеми дискурсу тексту для дитячого сприйняття. *Наукові записки Інституту журналістики. Том 55*, 2014. С. 116–119.
3. Ємець А. Своєрідність дитячої літератури ХХІ століття і сучасний школяр: зб. наук. праць. Частина 1. Харків, 2012. С. 112–119.
4. Женченко М. Дитяча література в електронному форматі: типологічна характеристика і бізнес-моделі. *Вісник Книжкової Палати*, 2016. № 5. С. 14–19.
5. Литвиненко О. Дитяча книжка в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. наук із соц. комунік. Харків, 2011. 20 с.
6. Литвиненко О. Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 8. С. 7–11.
7. Колесник Н.Є. Web-дизайн мультимедійної книги: теорія і практика: монографія. Житомир : ТОВ "505", 2020. 180 с.
8. Кондратенко Л., Манілова Л. Шкільні проблеми дітей інформаційної ери. *Vzdelávanie a spoločnosť*, 2 (2). 2017. С. 87–92.
9. Кондратюк С. Шляхи використання літератури нон-фікшн у закладах дошкільної освіти: інтегрований підхід. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 1, Ч. II 2019. С. 249–258.
10. Мартиненко В.О. Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів. *Методичний посібник*. Київ: Конві Прінт. 2020. 88 с.
11. Огар Е. Дитяча книжка в українському соціумі (досвід перехідної доби): монографія. Львів: Світ, 2012. 320 с.
12. Огар Е. Сучасна дитяча книга як національний культурний продукт. *Поліграфія і видавнича справа*. 2014/1-2. 2014. С. 3–8.
13. Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2004.
14. Петренко О. Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття). Автореф. дис...канд. істор. наук, К. 2021. 23 с.
15. Стратегія розвитку читання на період до 2032 р. «Читання як життєва стратегія». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> цьогоріч(дата звернення: 26.07.2023 р.).
16. Фіялка С. Розмаїття засобів утримання читацької уваги в сучасній пізнавальній книзі для дітей. *Поліграфія і видавнича справа*. 2017. № 2. С. 163–173.